

244

J

244

N 97

~~A 157~~

~~A 276~~

159

2 000

Handwritten notes in Armenian script, mostly illegible due to fading.

Handwritten numbers and text:
159
157 N 276

321.9.251.393.54

S-40 *Handwritten mark*

ՆՈՒԷՐ

ՔԵՆՍԻՐ ԳԵՂԵՑԻՆԵՐԻՆ

Գրեգոր Տէր Մեղիսեղեկեանի կողմից:

2089

ԹԻՖԼԻՍ.

Յ. Մարտիրոսեանցի տպարան:

1879

6614-625

ԱՌԱՋԱԲԱՆ:

1876 թվին վերադառնալով Նիսաւէտպօլից (Գեանջից) Շուլաւեր, շուլաւրեցի մի քանի հարուստ հայրենակիցներից եւ սկզբում ընդունվեցայ ամենասիրալիր կերպով. այնպէս որ էլ չթողին ինձ գնալ իմ սիրած Գեանջէն ու կարգեցին ինձ առանձին տընային պայմանաթղթով իրանց 20 որդոց վրա մասնաւոր ուսուցիչ: Արդարութեան սկզբի համեմատ, եւ սկսայ ամենասանկիրք կերպով թափել իմ աշխատանայ ճիգը բոլորի որդոց վրա, առանց մի որ և է զանազանութեան. էդ պատճառով շուտով եւ առտելի դարձայ հայրերից մի քանիսներին, որոնք ինձ առանձնապէս առատ առատ պարգևներ էին շնորհել ու պատվել: Բայց էս բաւական չէր. հասարակաց գործերն անաշառ քննադատութեան տակ ձգելով, մենք առեցինք միանգամայն և գեղըցիներին անխղճմտանք կերպով հարստահարող՝ ծծող իշխաններին, անարժան հոգևորականներին, բայց և պայմանաթղթի համաձայն առաջ էինք տանում խղճմտաբար ուսուցչական պաշտօնը, մինչև որ հարուստ հայրերը, տեղական տէրտէրների շարունակ զրգումունքներից յաղթված, քանդեցին պայմանա-

Дозволено цензурою. Тифлисъ. 22 Января 1879 г.

24-243

244-2002

(5015/38)

Тип. И. Мартиросянца, на Орбелиановской улицѣ д. № 5

թղթի միտքը, կցկտուր տալով ինձ իմ՝ առանց էն էլ սահմանափակ ռոճիկը:

Դրանից յետ մենք բոլորովին հեռացանք քեթ-խուրաններից, աղաներից, անարժան հոգևորականներից — ու դարձանք իսկական մշակ քեասիբ՝ անօգնական գեղական դասին: Ձեռք զարկեցինք ժողովրդական ուսումնարանին, բայց և հիմնելուց առաջ մեր գործողութեան մասին օվեցինք Շուլաւրա հասարակութեան հանդիսաւոր կերպիւ հաշիւ, որ և տըպված է էս տետրակի մէջ ճառի տեսակով: Խեղճութեան, ծաղրածութեան, ձմրան ցրտութեան յաղթելով երկաթէ հաստատամտութեամբ, նոր ժողովրդական ուսումնարանի մէջ ընդունումէինք յայտնի կարողութեան տէր մարդկանց որդոցը ամսական 1-2 ռուբլով, իսկ աղքատների որդոցը — անվարձ և ուսումնարանի հաշվով: Ուսումնարանի բոլոր արդիւնքը մխտելով խեղճ գեղը ցինների որդոց կոշիկների և գրքերի վրա, մենք հաղել ապրումէինք խնդրագրութիւններով ու բողոքագրութիւններով: Բայց ՚ի վերջոյ միքանի անձինք, համարելով մեր ուղղութիւնը փաստակար, սկսեցին հալածել մեզ և մեր ուսումնարանը: Մենք էլ տեսնելով հալածանքը, մի կողմից. միւս կողմից՝ ուսումնարանի և իմ նիւթական վեճակի վերին աստիճան խեղճութիւնը, — փակեցինք կամաւոր կերպիւ գեղը ցինների համար բացած ուսումնարանը: Պէտք է ա-

ւելցնենք. էստեղ, որ Շուլաւրեցի Ռոման Պաւլովիչ Նադիրեանը, Թիֆլիսի հասարակութեան յայտնի անձը, մահի չափ վերաւորվեց, նախազգալով առաջուց, որ իր բացած ուսումնարանը (եթէ կարելի է այժմ ուսումնարան անուանել *) շուտով ու յանկարծ պիտի լինի խորտակված Գրիգոր Տէր Մելքիսեդեկեանի անկեղծ և քրտնալիւ աշխատանքի վրա հիմնվող ուսումնարանից: **) Դեռ քանի Շուլաւրում չունէի բացած

*) Թէ ինչ աստիճան արժանաւորութիւն ունի էդ ուսումնարանը, մենք արդէն նկարագրեցինք նրան անցեալ 1878 տարվա ռուս «Օճօր» լրագրի 86 №-ում: Իսկ թէ նրա մէջ սովորեցնող վարժապետ Տէր Պօղոս քահանայ խոսակեանցն էլ ինչ յատկութեան տէր մարդ է, դրա մասին կենդանի կերպիւ խօսում են նրա իսկական ձեռով դրած ու այժմ մեր մօտը գտնվող նամակագրութիւնները: Որովհետեւ էդ նամակները, զգվելի բովանդակութեան պատճառով, անհնարին է տպագրութեան տալ, — ուստի, մենք մտադրվում ենք շուտով թարգմանել նրանցը ռուսերէն՝ հասցնելու Թիֆլիսի պրոկուրորի տեղեկութեան, եթէ յիշեալ քահանան ամենակարճ միջոցում տպագրապէս՝ ՚ի լուր հասարակութեան, չտայ մեզ բացատրութիւն յիշեալ նամակների մասին: —

**) Ժողովուրդը, քանի որ ընդհանուր խառնակութիւն չէր սկսված տեղական տէրտէրների շնորհիւ, բոլոր իր որդոցը դուրս բերեց Նադիրեանից հիմնած ու մի քանի տէրտէրներով ու տիրացուներով կառաւարվող ուսումն-

ուսուցման, նաղիրեանը ինձ ամէն կերպիւ աշխատումէր համոզել որ չգնամ Նուլաւրա պէս մի ապերախտ տեղ, որտեղ տխմար մարդիկ չեն գնահատելու մեր արժանաւորութիւնը (կարծես թէ տխմարութենից ու տղիտութենից ունենայինք իրաւունք արդար գնահատութիւն պահանջելու), բայց տեսնելով մեր անքանդելի հաստատամտութիւնը ծառայել ժողովրդին, — կանչեց իր մօտ Մակի Մեհրաբովին, էն մարդին, որ միւս հայրերի ու իր կողմից գեռնոր կապել էր ինձ հետ ուսուցչական պայմանաթուղթը. կանչելով իր մօտ, նա աշխատումէր համոզել նրան, ինչպէս մի ռամիկ մարդի, քանդել ինձ հետ կապած օրինաւոր պայմանաթուղթը: Բայց Մակի Մեհրաբեան հաստատ մնաց սկզբում իր կապած պայմանի վրա. . !

Գրիգոր Տէր Մելիսեդէ՛ան:

Նարանից և խուռն կերպիւ դիմումէր ինձ ընդունելու իր որդոց նոյն վարձով մինչև անգամ, ինչպիսի վարձով ընդունված էին ինձ մօտ հարուստների որդիքը. բայց, աւաղ, որ պայմանաթղթով առաջին տարում կապված էին ոտքերս ու ձեռներս. իսկ երկրորդ տարում, ինչպէս կտեսնի ընթերցողը տպված ճառի մէջ, հանդէս եկան հոգևորականաց ու իշխանաց ինտրիգաները, նրանց նախանձը դէպ'ի խեղճ գեղըցիները և ատելութիւնը դէպ'ի ժողովրդական կենդանի նահատակները:

ՆՈՒՎՅՐ ԲԵՆԱՄԻ ԳԵՂԱՅՈՒՆ:

Հորովէլ, ա' եղբ ջան,
Քէ մատաղ, քու նանին զուրբան,
Կա'լ արա, տարմա'ն արա, ա' եղբ ջան,
Տարմանը քեզ, ցորէնն ինձ, ա' բալամ ջան, ա խուռ
ղբ ջան, հորովէլ.

Քեանիք գեղըցի:

Քանիցս անգամ ականջ եմ դրել
քու հորովէլներին, որոնցը երգումէ
քու կոպտացած ձէներ գրեթէ ամէն ա-
մառվան վերջ, կալ կասելիս, — և քա-
նիցս անգամ սարերի վրա, ձորերի մէջ
միս մենակ թաղվել եմ մոռածմանց մէջ
քու մասին!...

Ելելով քու կեանքի վրա, ես տեսա որ դու աշխատումես սաղ տարին բիւթին, միշտ հանապազ եմ մէջքդ կուացած բաղերի ու քոլերի մէջ, ես հլա թէ չէ՝ քրտնակոխ ըլած հունձ անելիս արտերի երեսին...

Քու ապրուստի վրէն մտիկ տալով, ես տեսա որ քու կոպիտ հալաւը երկու—երեք տարիներով մնումէ մի հատ, էն էլ կեղտոտ՝ ոջլոտ, որ հազիւ թէ երկու—երեք ամսէն մի հետ թափ է տվում թորոնի մէջ կրակի վրա՝ ոջիւներից ազատելու համար քու ջանք... Ուտելիքդ տարվա մէջ լինումեն. մեծ պասին՝ աղցան, շաբթէնք մի անգամ լոբի, մոխոխ կամ հիւնի թթու, ամ մա շատ անգամ՝ ցամաք հաց օջաղի առջև տաքացրած կամ պղնձի մէջ եփած, եթէ հացը բարթու է. ուտիս վախտերքին՝ էլի ցամաք հաց, հազա-

րից մի անգամ քաշովի, լոբի. երկու շաբթէն, իսկ շատ անգամ հինգ՝ վեց ամսէն մի անգամ միս (որը լինումէ սովորաբար ջիգար կամ թափան, ու եթէ իսկական միս՝ ոչ աւելի երկու՝ երեք գրվանքից՝ ողջ օղուշաղի համար). Ու քանի՛ քանի՛ օղուշաղներ, որոնք սաղ տարին գոնէ մի անգամ մսի համ չը տեսնելով, քարշ են տալիս ամենախրդալի կերպով իրանց մթին կեանքը. ու քանիսնե՞րը, —որոնք կարօտ ամէն բանից նօքարութիւն՝ լվացք՝ հացաթխութիւն են անում սրա նրա դռան՝ դարտակ ցամաք հացի գնով!...

Ու էդպիսի աղքատ ապրուստով ու աշխատալի կեանքով, ամէն տարվա վերջը տեսա ես քեզ միշտ պարտքակոխ՝ քէթխուղաների ոտքի առաջ կանգնած, անհախ կում հացի գնով շաբաթներով ու ամիսներով նօքարութիւն անելիս...

Ծանր կերպիւ քննելով քու խեղ-
ճութեան պատճառները, ես խոր կեր-
պիւ հասկացայ, որ դու քու տգիտու-
թենից ու անուսումնութենից հազար
տեսակ կողոպտանքների տակ ես ընկ-
նում:

Եւ բոլորից յետ, ես փոխվեցի բո-
լոր սրտով. երեխայութենից դարձա
մարդ. մտիցս գցեցի իմ սէրը դէպի
ազգակիցք, բարեկամներ ու սկսեցի էդ
օրից սիրել առ հասարակ ընդհանուր
կարօտացած, բայց աշխատաւոր մարդ-
կութեան (քեասիր գեղըցիներին. ուսս
գեղըցիներին, հայ գեղըցիներին, վրացի
թէ թուրք գեղըցիներին, բոլորին՝ ա-
ռանց զանազանութեան). ես ատեցի
էդ օրից բոլոր քեզ անխղճմտանք կեր-
պիւ թալանողներին:

Եւ բոլոր խեղճութիւնների, զըր-
կանքների ու անիրաւ թալանչութիւն-

ների մէջ քու ցաւերը իսկապէս թե-
թեւացնող հաւատարիմ ընկերներդ են
քու մի ա կ լ ու ծ ե զը, եթէ նա էլ դեռ
հալա չէ ծախված զանազան պարտքերդ
ծածկելու համար: Պարճիր, դէ ուրեմն,
իմ քեասիր գեղըցի, դէպի քու միակ
լուծ եզը, որոնիր միակ ու վերջին յոյսդ
էլի քու պարզ ու տխուր մենախօսու-
թեան մէջ, որը ուղղումես եղներիդ
ամէն կալ-կասին:

Քէ մատաղ, քու նանին զուրբան,

կա՛լ արա, տարման արա, ա՛ եզը ջան.

Տարմանը քեզ, ցորէնն ինձ, ա՛ զուղի ջան, ա՛
բալամ ջան,

Հորովէ՛լ, հորովէ՛լ, ա՛, օ՛, տիւ...

ՇՈՒԼԱԻՐԸ՝ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ,

Հերոս երբ ես եկայ վարժապետութիւն անելու Շուլաւեր, ամէնքն էլ սաւայի քեասիբ գեղըցին, կարծումէին թէ ես եկել եմ մենակ իրանց խէրին ծառայելու. իշխաններն ասացին, ահա պ. Գրիգորն էկաւ, մեր որդոց ուսում կտայ. ու եգուց էլ մեր որդիքը իրանց ուսումով բարձր կլինեն գեղըցիների որդկերանցից, ինչպէս էսօր մենք բարձր ենք գեղըցիներից. ու սկսեցին էդ մրտքով ամէն մէկը պատկել ինձ, որ ես նրանց որդոց ուսման մէջ առաջ տանեմ:

Տէրտէրները, որոնք սկզբում ամէն թահր աշխատումէին թաքուն որ ես չլինեմ էստեղ, երբ տեսան որ հաստատ մտքումս դրիւ եմ Շուլաւրից չհեռա-

նալ, սկսեցին իրանց ղայդէն փոխել: Նրանք սուտ սկսեցին կեղծաւորիւ, աղասիութենով սկսեցին կամաց-կամաց մօտենալ ինձ, քելեխների վրա ղոնաղ անել, ժողովրդի առաջ տակս դնելու համար մութաքա պահանջել ու ժողովրդի հացն ուտելիս նրանք սկսեցին ծանր ու բարակ նստել ու ինձ. հետ գրափառ-գրափառ խօսել որ ինչ ա իրանց անուսումնութիւնն ու տգիտութիւնը ծածկեն ժողովրդից, ու խաբեն խեղճ ժողովրդին թէ իրանք ուսում ունեն, իրանք են բան հասկանում, ու ժողովուրդը հէնց ախմախ ա ու բան չի հասկանում ու չպէտք է էլ հասկանան ու ես էդ բոլոր բաները ծածկեմ ժողովրդից, ու սուս ու փուս կացած ոչինչ չխօսամ. ու, վերջապէս, եթէ խօսեմ էլ, ապա սուտ սուտ գովեմ նրանց անարժանութիւնները, որ նրանք

աւելի հեշտութենով քամեն ու մզեն
ժողովրդի արիւնը:

Մենակ քեասիբ գեղըցին կտրեց
ինձանից իր յոյսը: Ահա սերթուկաւոր
պ. Գրիգորն էկաւ, ասեց գեղըցին,
իշխանների որդիքը ուսում կառնեն փո-
ղով, ու իմունքը կմնան էլի առաջվան
խեղճութեան ու անուսումնութեան
մէջ. չինքի ես փող չունիմ, ես պարտ-
քաթաղ ըլած եմ ու անջաղ կարողա-
նումեմ իմ օղլուշաղի օրական ոխիւր
ծածկել: Ու էղպէս, քեասիբ գեղըցին
իմ կեալն աւելի անիծեց քան օխնեց:
Ամմա ինչ ղայդի ես ժաժ եկա:

Իշխաններն ու անարժան տէրտէր-
ները մի քանի հատ են ու անխղճմը-
տանք կերպով են ծծում ժողովրդի ար-
իւնը. իսկ քեասիբ գեղըցիները մի քանի
հատի տեղ մի քանի հարիւրներ են, ու
թիով ու բահով ապրելով հալալ աշ-

խատանքով են կառաւարկում: Ուրեմն,
լաւ ա որ էն մի քանիաների աչքից
ըլեմ որ մի քանի հարիւրներին խէր
բերեմ ու նրանց ցաւին դարման ըլեմ:
Եւ միտքն արի ու սկսեցի իշխաններից
ու անարժան տէրտէրներից հեռանալ
ու քեասիբներին սիրել ու էդ օրից սկըս-
վեցաւ կռիւր. ես, մի կողմից. իսկ իշ-
խաններն ու անարժան տէրտէրները
միւս կողմից:

Այս չկաշառուեցի ոչ ոքից, ու սկսե-
ցի բարոզել որ իշխանները մեղաւոր են.
որ նրանք տասը թուման փողի գլխին
տասը թուման շահ գնելով շինումեն
քսան թուման ու երբ բաղաքաղո՞ գա-
լիս է, նրանք՝ իշխանները խօսքը մին
են անում շիրի մազանդէն բոլորովին
վեր քցելու, ու թունդին շատ անգամ
պարտքի մէջ առնումեն վեց ես օխտ
շահով. գեղըցին սաղ բաղի երեսը տա-

լով իշխաններին, տաս թուման շահի տակից անջաղ կարողանումէ դուրս գալ. իսկ տասը թուման փողի գլուխը վէքսելով մնումէ, որ թխսկան հաւի պէս էլի ճուտեր անի իշխանների համար գալ տարվան մէջ: Եղպիսով գեղըցին դառնումէ իշխանների ճորտը ու միշտ կարօտութեան մէջ. և իշխանները տեսնելով գեղըցու էդ խղճալի վիճակը, տանջումեն նրան, կէս գնով բանացնել են տալիս նրանց իրանց տներում, բաղերում, արտերում և այլն:

Նարժան հոգևորականներին սկրսեցի մեղադրել, որ նրանք ծծումեն քեասիբ գեղըցու արիւնը անխնայ կերպով. ասումեն թէ չենք ուզում որ ժողովուրդը քելեխներ պատրաստի, ամմա ամենից առաջ իրանք են նստում բազմում քելեխներում: Մենք մեղադրեցինք անարժան հոգևորականներին որ նրանք

պարապ ման են գալիս փողոցներում, ժողովրդի խերի համար ոչինչ գործ չեն կատարում, չունին իրանք էս ժամանակի ուսումը, չեն էլ ցանկանում որ ժողովուրդը առաջ գնա ու ամէն կերպով աշխատումեն մթութեան մէջ պահել նրան: Մենք քարոզեցինք որ քեասիբ գեղըցին մեղքն է՝ պէտք է ցաւենք նրա վրա ու չպիտի ծծենք նրա արիւնը, ամմա պէտք է մեր կարողութեան չափ օգնենք նրան, դարման լինենք նրա ցաւերին: Ու էդ ոչ թէ մենակ խօսքով ասեցինք, ամմա աշխատեցինք, ինչքան կարելի էր, գործով էլ նշանց տալ: Նարժան տերտերներից հեռանալով, մենք միանգամայն հեռացանք գեղըցու արիւնով պատրաստած քելեխներից, որտեղ գեղըցին իրան ունեցած չունեցածը մսխումէ, կարծելով թէ իր մեռելի հոգին զբանով կարելի էք արքայու-

(5015) 244-2002
38

Թիւն ղրկել: Սերճապէս, անարժան հոգևորականներին մենք ասեցինք, որ դու՛ հոգևորական, գրաբառ խօսելով ոչինչ չես շինիլ ժողովրդի համար, պիտի ժողովրդի մէջ պարզ ու հասկանալի լեզուով ուսում տարածել իրանց առողջութիւնը պահելու, որ հարիւրներով ամէն տարի չկոտորվեն մի դարտակ բանով ու նրանց օղլուշաղնին չըման որք ու անօգնական. պիտի ուսերէն լեզու սովորցնենք որ գեղըցին իր բաղերը, իր տները պարտքերի մէջ կիսագնի տանուլ չտա, պիտի աշխարհագրութիւն սովորցնենք, որ նա իմանայ թէ ինչ աշխարհներում ինչ աշխատանքներով են առաջ գնում, ինչ երկիրներում ինչ բաներ են լինում, որ եթէ մեր երկրներում էլ լինէին էն բաները, — ապա մենք բաղդաւոր կլինէինք ու չէինք լինիլ մատնուած ամօթալի խղճութեան: —

Իշխանները և տէրտէրները չուզեցին մեզ հասկանալ ու ամէն տեսակ չարութիւններ սկսեցին մոգոնել մեր դէմ: Նդպէս, մի հայ մէլիք, որ իր տունը մեզ էր տուել ուսումնարանի համար, կացաւ մինչև տունը պօլեցինք, մօտը ուսումնարանի համար կուխնայ շինել տալ տուինք մօտ հարիւր մանէթ մսխելով ուսումնարանի հաշվեց, ու հէնց շինութիւնը վերջացաւ թէ չէ, իշխանների հետ թաքուն խորհուրդ տեսնելով, իսկոյն դաւի դառաբայ գցեց ու դուրս արաւ մեզ մեր ծախսով պօլած ու մօտը մեր ծախսով նոր կուխնայ շինած տանից: Նդ կովի մէջ մեզ թակեցին, սաստիկ խայտառակեցին ու անխնայ հայհոյանք տուին: Տէրտէրները և իշխանները ուրախացան, կարծեցին թէ էդ անպատվութենից կըզգուեմ՝ կվերկենամ կհեռանամ լաւութիւն չեմանող Շուլաւրից ու Շուլա-

ւերը էլ ի կմնա իր առաջվան տղետ
մթութեան ու խաւարի մէջ: Ամմա ես,
ուշունցներից ու խայտառականքներից
չյուսահատվեցի, ինչպէս ուզումէին. ես
ասեցի որ ինձ էդ խայտառակութիւն,
ուշունցներ ու անպատվութիւն տվող-
ները եղել են ո՛չ թէ Շուլաւրա զեղը-
ցիները, այլ մի մէլք. ուրեմն եթէ մի մէլք
ուզում ա իմ ուսումնարանին թշնամու-
թիւն անել, էդ չենշանակում թէ Շուլա-
ւրա զեղըցիներն են անում թշնամութիւնը
ու գէշ մարդպիտի համարեմ ոչ թէ զեղըցի-
ներին, այլ մէլքին, որ ինքն իրան ու-
զում ա փնասել ուսումնարանին: Ու թէ էլ ի
չպէտք է յուսահատվենք էդպէս դատարկ
բաներով ու մեր ուսումնարանի գործը
պիտի առաջ տանենք առանց յուսահատ-
վելու: Տէրտէրները երբ տեսան որ էդ
տեսակ բաները բանի տեղ չեմ գցում,
այլ ընդհակառակն աւելի հաստատ վը-

ճռեցի ժողովրդի մէջ լոյսի գործը ա-
ռաջ տանելու, սկսեցին ուրիշ նոր նոր
թալակներ սարել. նրանք սկսեցին ինձա-
նից անհիմն կեանդեատներ տալ արք-
եպիսկոպոս արքազան Ալվազովսկուն.
Արքազանն էլ, դեռ ճանաչելով ինձ, այլ մի
բանի մարդկանց խօսքով (ինչպէս ինքն ինձ
ասեց), այդ կեանդեատները հասցրեց
Թիֆլիսի գուբէրնատորին, բայց գուբէր-
նատորը այդ կեանդեատները թողեց էնպէս
առանց հետեւանքի: Տէրտէրներն էդ վախ-
տը զանազան մարդկերանցով սկսեցին ինձ
վախացնել, որ ես, թողնեմ իմ վարժա-
պետութիւնը ու վեր կենամ գնամ էս-
տեղից. ամմա ես ծիծաղեցի էդ բոլոր
բաների վրա ու հաստատամտութենով
մնացի էստեղ: Միայն, պէտք է ասել, որ ես
իմ ուժիկը, որ էր մօտ 500 մանէթ, ես ընչ-
կլի էդ վախտը կանոնաւոր կերպիւ ստա-
նումէի ու արտանց ուսում էի տալիս.

բայց երբ էդ տէրտէրները սկսեցին էդ տեսակ չարագործութիւնները, մեր սորվող պարոնների հայրերը սկսեցին վախենալ ու կարծել թէ մի քանի օրից յետ իմ ուսումնարանը կփակուի ու էդ պատճառով սրտները կոտրեցին ու սկսեցին իմ աշխատանքի փողերը չըտալ, եա եթէ տալ, ապա էն էլ կցկտուր ու էս սհաթս հարիւր մանէթի չստանալու մասին ես ստիպուած էի դործը դատաստանական կեանդեատի մէջ պահելու: Այլ էդպէսով էդ չարագործութեան պատճառը դուրս եկաւ էստեղի մի անուսումն, տգէտ հոգեորականի ձեռքով: Տեսնելով որ իմ ուսուցիչը պակասեց, իմ աշխատանքն էլ հետեւապէս կամաց կամաց սկսեց թլանալ: Այս սկսեցի ատել Շուլարի հիմիկվան անարժան հոգեորականներին ու քարոզել որ էդ անարժան հոգեորականների գործը նման

չէ Քրիստոսի ու նրա առաքեալների պարզ ու անարատ կեանքին. որ Քրիստոսը ծնվեց ախոռի մէջ ու գլուխը դնելու տեղ չունէր, ամմա անարժան հոգեորականները ծծելով անխնայ կերպով քեասիր գեղըցու արիւնը, պալատներ են շինում իրանց համար քեասիր գեղըցու աշխատանքով, լաւ շորեր ու ճոճուալէ պոլսապոժկէքով են ժաժ գալիս դարձեալ քեասիրների հաշվով ու փոխանակ ժողովրդի մէջ հընկերութեան հոգի տարածելու, ուսումը պատվելու, սկսեցին նրանք ժողովրդի մէջ խռովութիւն տարածել և ուսումը հալածել. չինքի քանի ուսումը տարածվի, էնքան ժողովրդի աչքը կբացուի, ժողովուրդը դաբաակ մարդկերանց կըճանաչի ու նրանց պատին էլ ժողովրդի աչքում կվերընկնի ու էլ չեն կարող էն ուսուցյութենով ծծել քեասիր

գեղըցու արիւնը, ինչ ուստայութենով
որ նրանք ծծում են հիմա: Անարժան
հոգևորականները անամօթաբար սկսե-
ցին էդ բաները ուրիշ թասը պատմել
ժողովրդին ու ասել միթամ թէ ես
Քրիստոսին հասարակ մարդ իմ ընդու-
նում: Աստուած չեմ ճանաչում նրան,
ու էդպէսով անաստվածութիւն եմ քա-
րողում ժողովրդի մէջ: Աս սկսեցի հաս-
տատել որ նրանք խաբում են ժողովր-
դին ու ստութիւն են քարողում: որով-
հետեւ ես սկսեցի էլլեզին հասկացնել
որ քրիստոնէութիւնը չեմ անպատվում,
այլ անարժան հոգևորականներին
եմ անպատվում: Որ քրիստոնէութիւնը
ճոկ բան ա, հոգևորականութիւնը ճոկ
բան: Ուրեմն, ժողովուրդը էդ երկու
բանը, այսինքն՝ քրիստոնէութիւնն ու
հոգևորականութիւնը չպէտք է խառնի
մէկգմէկու հետ: Քրիստոնէութիւնն ա-

սումէ Աւետարանի բերանով որ եկել
եմ չէ՝ թէ մարդկերանց կորցնեմ, այլ
սաղացնեմ: ամմա հրմիկվան հոգևորա-
կանութիւնը, ինչպէս հաստատած ու-
նիմ իմ տպած գրքում, մեռելի լաշը
ժամի մէջ շուռ է տալիս որ նրա խել-
քով աւելի շատ մեռնողներ լինեն:
Քրիստոնէութիւնը պսակումէր մարթ-
կերանց մէնակ էն վախտը երբ աղջկայ
ու տղի մէջ սէրկայութեան համութիւն,
ամմա հրմիկվան հոգևորականները պսա-
կում են, երբ փող կայ ու ինչպէս էլի
իմ գրքում նոմէրներով հաստատած ու-
նիմ, պսակվողներին դուրս են անում
ժամի միջից ու քեասիբ գեղըցու թաղա
շորի գինն ու ունդը դեռ հալա սաղ
սաղ վախտ գրում են որ մեռնելիս կո-
ղոպուրտի ժամանակ չըկեաղեն իրան-
ցից: Քրիստոնէութիւնը ճշմարտու-
թիւն է քարողում ու չի ընդունում

անբարոյականութիւն. ամմա հրմիկվան
հոգեւորը զանազան անվայել ճանփանե-
րով փողեր ա խլում ժողովրդից ու ու-
րիշ շատ բաներ ա անում, որոնցը
մենք չենք ուզում էստեղ կենդ կենդ
առաջ բերել:

Ամմա մտներիցս գցենք մի առ ժա-
մանակ էս տեսակ տխուր բաները, որոնք ա-
ռաջ են բերում մարթկերանց համար խեղ-
ճութիւն ու մտիկ տանք տեսնենք ինչ
ճանփով է ստեղծում մարդկութիւնը իր
համար բաղդաւորութիւն: Ամէնից ա-
ռաջ տեսնենք ինչ ա լինում ուրիշ լու-
սաւորված աշխարհներում, Աւրոպա-
յում գլխաւորապէս ու ի՛նչ ա լինում
մեր մէջ, խեղճ՝ անուսումնա՝ ողորմելի
գեղըցիներին մէջ:

Աւրոպայի մէջ Ֆրամանդրիայի գե-
ղըցին ամէն աշխատանք գործ է դնում
աղբի համար. տուն է շինում որ արե-

գակը չբարձրացնի նրանից գէշ հոտեր,
հաւաքումէ մեծ ճանապարհների ցեխե-
րը ու նրանցով պարարտացնում է
դաշտերը, բաղերը ու բակի՝ սիսեռի և
յորու բոստանները: Տան հայվանների
ցեթը հաւաքումէ ամանների մէջ ու էդ
ցեթով ջրումէ շողկամը, որ ինչպէս ձեզ
էլ էդ յայտնի կլինի յաջող կերպով կը-
բումնի, եթէ հողը փխրուն լինի. բայց
նա աւելի յաջող կերպով կըմնի, եթէ
ցեթով է ջրվում: Ամմա մեր մէջ մեր
հայվանների ցեթը բոլորովին անմեղ
տեղը կորչումէ: Հմի կարելի է ասէք
թէ շատ շլավերցիք ոչ հայվան ունեն,
ոչ էլ կարողութիւն նրան առնելու: Եդ
մեզ դրիւստ ա երևում մենակ դրսից.
Ֆլամանդցին էլ չունի. ամմա ձեռը
երբ մի քանի բաղէք են ընկնում, նա
առնումէ նրանցով սկզբում խող, իսկ
յետոյ հորթ, որ մի քանի ժամանակից

անբարոյականութիւն. ամմա հրմիկվան հողերը զանազան անվայել ճանփաներով փողեր ա խլում ժողովրդից ու ուրիշ շատ բաներ ա անում, որոնցը մենք չենք ուզում էստեղ կենդ կենդ առաջ բերել:

Ամմա մտներիցս գցենք մի առ ժամանակ էս տեսակ տխուր բաները, որոնք առաջ են բերում մարթկերանց համար խեղճութիւն ու մտիկ տանք տեսնենք ինչ ճանփով է ստեղծում մարդկութիւնը իր համար բազդաւորութիւն: Ամէնից առաջ տեսնենք ինչ ա լինում ուրիշ բուսաւորված աշխարհներում, Աւրոպայում գլխաւորապէս ու ի՛նչ ա լինում մեր մէջ, խեղճ՝ անուսումնա՝ ողորմելի գեղըցիներին մէջ:

Աւրոպայի մէջ Ֆրամանդրիայի գեղըցին ամէն աշխատանք գործ է դնում աղբի համար. տուն է շինում որ արե-

գալը չբարձրացնի նրանից գէշ հոտեր, հաւաքումէ մեծ ճանապարհների ցեխերը ու նրանցով պարարտացնում է դաշտերը, բաղերը ու բակին՝ սիսեռի և լորու բոստանները: Տան հայվանների ցեթը հաւաքումէ ամանների մէջ ու էդ ցեթով ջրումէ շողկամը, որ ինչպէս ձեզ էլ էդ յայտնի կլինի յաջող կերպով կրթունի, եթէ հողը փխրուն լինի. բայց նա աւելի յաջող կերպով կբանի, եթէ ցեթով է ջրվում: Ամմա մեր մէջ մեր հայվանների ցեթը բոլորովին անմեղ տեղը կորչումէ: Հմի կարելի է ասեք թէ շատ շլափերցիք ոչ հայվան ունեն, ոչ էլ կարողութիւն նրան առնելու: Եդ մեզ դրիւստ ա երևում մենակ դրսից. Ֆրամանդցին էլ չունի. ամմա ձեռքերը մի քանի բաղիք են ընկնում, նա առնումէ նրանցով սկզբում խոզ, իսկ յետոյ հորթ, որ մի քանի ժամանակից

յետ կով դառնալով, ծնում՝ բերումէ իր կարգով նոր հորթեր Լայն: Իսկ դրանց կերը (կօրմը) նա ունենումէ նրանով, որ իր բոլոր ունեցած չունեցածը մխումէ կորմի խոտեր, շաղկամ, կարտոփ, կեազար ու սրանց նման բաներ ցանելում: Ու աքինչութենով՝ հողագործութենով էլ էնքան աշխատումէ որ մենակ իր օղլուշաղի տարվա հացի ոխսը կարողանումէ ծածկել: Եղպէսով նա սաղ տարին համ լաւ լազաթին իր օղլուշաղն է կառաւարում, համ էլ իր տարվա խարջն է բոլորովին հեշտ կերպով ու իր վախտին տալիս: Եւ մնա մենք գեղըցիքս շատ անգամ հէնց բաղդիցն ենք կեանդեատվում ու չենք իմանում թէ մեր խեղճութիւնը մի կողմից էլ մեր բանը իրան ղայդում չբերելուցն ա: Եւ մնա մենակ Քլամանդցի գեղըցին չի էղպէս խելօք ու լաւ ապրում:

Տոսկանիայի երկիրը, որ Իտալիայի միջի փողոցումն է գտնվում, ամէնից լաւ հողն է. չինքի գեղըցիները իրանց խելքով ու միախօսք աշխատութենով ընտեղի փխակուտ հողերը չորացրած են, ամէն մի արտին արված է մի այնպիսի ձև, որ հնձի լիութենին աւելի շատ է օգնում ու փէշակով՝ արուեստով ջրի արխեր անցկացրած վարելահողերի արանքներում: Հմի պիտի ծիծաղէք ու ասէք՝ թէ Շուլաւրա մէջ մի պուճուր գէտ ունէինք էն էլ չորացել է ու հմի պ. Գրիգորը նոր ջրի արխերի անցկացնելու համար ա խօսում, ամմա ես էլի կասեմ որ մեր բան չհասկանալուցն ա. այ, էսպէս: Շուլաւերը, ինչպէս լսումեմ, մօտ 700 տնից է շինած. 'ի հարկէ, էնպէս տուն կայ որ մի տղամարթ էլ չունի, ամմա շատ էնպէս տուն էլ կայ որ իր մէջ 5-6 տղամարթ

ունի: Եւ ու գետնա միջին ճանաչով
գցենք ամէն մի տան վրա 3-3 տղա-
մարթ որ կնշանակէ թէ սաղ Շու-
լաւա մէջ 2000 ու մի հարիւր աշխա-
տող տղամարդիք կան. մի հարիրն էլ դէն
գցենք, կմա 2000: Եթէ էդ 2000-ից
ամէն մինը իր մսից կտրի ու սաղ տա-
րին վեր գայ 10-10 մանէթ, — ապա
տարվա գլխին էդ քեզ կանի 20000
մանէթ, որ եթէ օրինաւոր կերպով
ու օրինաւոր տեղերում տանք մի տարի
վաղով երկու շահի շահով, ապա տար-
վա վերջը կստանանք 2400 մանէթ
շահ, որ գլխի վրէն դնելով կստանանք
22400 մանէթ փող: Մի տարուց յետ
մենք կարող ենք լաւ ուստա բերել ու
Խորչալուի ջուրը ամենամեծ հեշտու-
թենով Շուլաւրի վրա գցել: Մենք
Շուլաւրեցիքս փոխանակ մենք ինքնե-
րըս գործ կատարելու, յոյսներս դնու-

մենք մի քանի իշխանների վրա. որոնք
աւելի իրանց փորի վրա են միտք ա-
նում. քան գեղի դրութիւնը լաւացնելու:
Ինչե՞. որովհետեւ մեր աչքերը դեռ փա-
կված են, մեզ գեղըցիներիս մինչև հի-
մա շատ գրափառ գրափառ խօսողներ
ու մեր ջերը ծծողներ յիմարացրել են
ու յիմարացնումեն ու մենք գիտու-
թեան ուսումով դեռ չենք բաց արել
մեր փակված աչքերը: Նւրոպական աշ-
խարհների շատ տեղերում գրեթէ ամ-
մէն մի գեղըցի գիտի հետեւեալ բանե-
րը: 'Նա մենակ մի բան չի ցանում իր
բօստանում, այլ աշխատումէ թահր
թահր բաներ ցանել, օր. թամբաքի,
քեալամ, կարտոփ և ուրիշ բաներ. մէկ
էլ, ինչպէս վերեն ըսեցի, աղբը փե-
յինը նա զգուշութենով հաւաքում ու
իրան հետաքով դրուստ կերպով փայ է
անում բաղերի, բօստանների ու արտե-

րի վրա: Սաւայի էդ, ընտեղի գեղը-
ցին իր բոստանի լաքերն էլ է փէյնում
ու լաքերը վարելուց յետ աշխատում ա
հողը փխրացնել, որ շատ օգնումէ նը-
րանց վրա ցանած բանջարների լեքը լե-
քը ու առատ դուրս գալուն. ու էդ
փխրուն հողը էնպէս են շինում որ բա-
մին չկարողանայ նրա վրա փչել ու չո-
րացնել: Արրորդ, ընտեղի գեղըցին մեծ
աշխատանքով քաղ ա հանում իր բա-
ղերն ու բօստանները, ու իստակումէ
նրանց մէջ լաքերը ու ծաղկանոցները
անպէտք խոտերից, որոնք ինչպէս ծեղ
էլ յայտնի է շատ մեծ վնաս են տալիս
առ հասարակ ամէն տեսակ բանջար-
ների ու ցանած բաների: Զորրորդ, երբ
ընտեղի գեղըցին գրօշ գրօշ վրա գա-
լով առնումէ, ինչպէս վերևը տեսանք,
աւելի խէրովի քան հայվաններ, ինչ-
պէս. եղը, կով, ոչխար և այլն, — ապա

նա աշխատումէ որ ինչքան կարելի է
հայվանների տան կերակուրը շատ ու
բօլ լինի: Ատուրից էն խէրն ա դուրս
գալիս, որ հայվաններն աւելի շատ
թրիքներ են տալիս հողերը պարար-
տացնելու համար, իսկ դրանց մէջից
կովերը սաւայի աղը ու ցէթ տալը, ա-
ւելի շատ կաթն էլ են տալիս, իսկ
կաթից թէ գեղըցին ինչպէս լաւ ա ի-
մանում շատ լաւ եղ ու պանիր շինել,
դրա մասին էլ ասել չի հարկաւոր: 5)
Անտեղի գեղըցին ղոչաղ բան ա անում,
ինչպէս էլ մեր գեղըցիները, ամմա նա
մի և նոյն ժամանակ փորձ ա փորձում
ամէն թահր հողագործական գործիք-
ներ, թիեր և այլն: Այն ինչ մեր մէջ
էն մեր պապերից շինած կիւթանը, եզ-
ներով վարիլը, մի խօսքով միշտ մի
ղայրի բան անիլը հա կա, հա կա ու
հա կա: Այլ չենք ասում, թէ մի փորձ

փորձենք հմի էլ ուրիշ զայդի վազը
կարիւ, ուրիշ աւելի հեշտ զայդով վա-
րել մեր հողը և այլն, և այլն: Աւերջա-
պէս, ընտեղ Աւրոպայում շատ տեղերում
հողս են քաշում կօպէկ կօպէկի վրէն
դնելով շատացնել տան հայվանները ու
ոչխարները, որոնց մենակ բուրթն ու
պանիրը հերիք էր գեղըցու սաղ տար-
վան կառաւարութեան համար:

Ամնա մենակ իրանց երկրի բերքե-
րով չեն բաւականանում եւրոպացիք.
նրանք գալիս են մեր երկրի գրեթէ
բոլոր հում ու անպատրաստ բերքերը
տանում իրանց աշխարհը, էնտեղ շե-
նում սարքում ու բերում մեզ վրա սա-
ղացնում մինը տասնուհինգով՝ քսանով:
Օրինակ, քեօթուկները. եւրոպացիք,
գլխաւորապէս Փրանցուզները, գալիս են
մեր աշխարհների քեօթուկները տանում
և եթէ ամէն մի քեօթուկ մեզանից

առնում են 20-25 մանէթով, քեօ-
թուկից զանազան սիրուն աթոռներ,
սեղաններ և ուրիշ բաներ են շինում ու
բերում 25 մանէթ անոց ապրանքը մեզ
նստացնում 250-300 մանէթ: Այրե-
շում, ինչպէս կարդումենք Տոլէի հա-
շուի մէջ, տարեկան հազար պուղ դուրս
է գնում Գեանջից Աւրոպա և եթէ
ապրէշումի փուտը մեզանից առնեն
30-40 մանէթով, մեզ վրա պիտի նըս-
տացնեն փուտը իմ կարծիքով ամենա-
քիչը 600-ից մինչ 800 մանէթ, այ-
սինքն մէկին քսան ու էլի աւելի: Գի-
նու շամպանսկու բութիլկէն մեզ վրա
Աովկասում նստումէ 7-8 մանէթ, մի
գիւղիւմից եթէ կարճենք որ տասը բու-
թիլկա կդուրս գայ, ապա մի գիւղիւմ
շամպանսկին մեզ վրա կնստի 70 կամ
80 մանէթ: Ամնա մեր գեղըցին հազար
ուրախ կլի, եթէ իշխանները իր բաղն

շերան առնեն գիւգիւմը երկու մանէթով, այն ինչ նրանց շամպանսկի գինին էլ մզումեն խաղողի վազնից, մերն էլ: Ինչե՞ցըն է, գեղըցի՛ եղբայրներ, որ նրանց ապրանքը էնպէս մեծ ու ահագին գնով է գնում ու մերը դեռ գտնվումէ իր ամենախղճալի վեճակի մէջ: Միթէ էլի չէք հասկանում որ մեր քողութենիցն է ու նրանց ուսումից: Մեզ հասկացրել են մինչև հիմա շատ դարտակ մարդիկ ըստ մեծի մասին անհիմն բաներ, մեր մանկութեան ոսկի ժամանակը սպանել են օխտը — ութ տարիներով ու էս տեղեկութիւններից չեն տվել մեզ և ոչ մինը: Ու վերջը, մեծանալով, տեսել ենք բեխերնիս դուրս եկան, միրուքնիս ճիւղեր ձգեցին. բայց, աւանդ, գլուխնիս ըստ մեծի մասին մենակ փթիւրներով ու ախմախ բաներով են լցված, որ կեանքին ըսկի հարկաւոր ու պետքական բա-

ներ չեն: Եմա միթէ գիտութեան ու ուսման արդիւնքները մի միայն սրբանք են: Մտիկ ավէք Փրանցուզների, գերմանացիների վրա, որոնք գալիս են մեզ մօտ Կովկաս Եւրոպայից: Նրանք գրեթէ միշտ և ըստ մեծի մասին կարմիր և զիւ թուշեր ունեն, առողջ և առողջ ջան. ամա մեր խեղճ, ողորմելի և քեասիբ գեղըցիները, ոչ թէ հարիւրներով, այլ հազար — հազարներով*) մեռնումեն, շատ անգամ դեռ ծլած ու ծաղկած հասակի մէջ. էն էլ ընչե՞ց, շատ փայր գրեթէ տաքութիւնից՝ ջերմից: Ինչե՞. որովհետեւ մենք խեղճ գեղըցիներս չգիտենք որ ջերմը առաջ է գալիս գլխաւորապէս շատ քաղցր բա-

*) ձառի խօսքն այստեղ ընդհանուր, այսինքն թուրք, հայ, վրացի բոլոր գեղըցիների վրա է, և ոչ թէ մենակ Շուշաւր գեղըցիների վրա:

ներ ուտելուց, վատ ջրից, ջանի կաշին ցխօտ պահելուց որ ջանի կաշվի ծակերը կանխումեն ու արիւնի անպէտք ջուրը՝ քրտինքը՝ իր աւելնորդ տաքութեանով մնումէ մեր ջանի մէջ, արիւնը ապականում՝ կեղտոտումէ ու տաքութիւն առաջացնում: Քանի՜ քանի ջահել տղերք, որոնք կարող էին շատ ապրել, իրանց սաղ սաղ գերեզման են դնում, իրանց զվաթը անխնայ կերպով մախելուց: Մի՞թէ չգիտէք, գեղըցի աղբերներ, որ ձեր միջեց շատերը հրնձին կամ ուրիշ բան ընելիս ամառ ժամանակ, քրտնակոխ ելած գալիս ընկնում են աղբորի ջրի վրա, խմում ընչկլի կշտանալը ու գալիս տուն ու մէկ էլ են տեսնաս դանգատվումեն թէ հիւանդ են: Անց չի կենում դեռ մի շաբաթ, շաբաթ ու կէս, և մեռնումեն են խեղճ գեղըցիք սուգի ու յուսահատու-

թեան մէջ թողնելով իրանց ողորմելի օղլուղներն: Ընչե՞ցն էր էդ առողջ ու առշեղ գեղըցիների մահը? Նրանք հո՛ւ հրնձելիս շատ մարդկերանց էին յաղթում, հօսմա, հօսմա անելով. ընչե՞ցն էր մահը?... Թէ պառաւ կնանուց հարցընենք, նրանից ա որ հրեշտակը տուր տվեց: Ամմա, գիտութիւնը ուրիշ թահր ա բացատրում: Տաքութենից էդ վախտը արիւնը սաստիկ շուտութեանով է պատվում մեր ջանի դամարներում. իսկ սառը ջուր խմելուց արիւնը իսկոյն կաղնումէ ու արիւնի դամարների պատերի ամենից փոքր ծակերով շող է հնցնում մեր բոլոր ջանի մէջ ու էլ չի մտնում իր առաջին շրջանառութեան մէջ ու դրանից մահ է առաջանում: Աբա ասէք տեսնեմ. ո՞վ գիտի ձեզանից որ խողի մսից կարող ա մարդ մեռնիլ. չենքի եթէ դուրբինդով եշումեն գիտ-

հասկանները խողի մօի վրա,— ապա նրա մէջ գտնուումն մանր ճիճուներ, որոնք ասփումն տրիխիններ ու ուտելուց յետ կաշելով մեր ստամոքսի կամ աղիքների պատերից, բունակալումն, փորի սաստիկ ցաւ են առաջ բերում ու յետոյ էլ մահ։ Էդ պատճառով, եթէ մարդ ուտում էլ է խողի միսը, ապա նա շատ լաւ պիտի լինի խորոված, մինչև որ էդ ճիճուները կամ ինչպէս ասումն, տրիխինները սպանտովն խորովելուց։ Ո՛վ գիտի որ կորիզ ուտելուց կարող է սաստիկ փորցաւութիւն առաջ գալ ու յետոյ մահ։ Հինքի կորիզը աղիքների միջով անցկենալիս կարող է ընկնի մազային շառաւիղ ասված բարակ աղիքների մէջ ու էնտեղ մնալով ու էլ դուրս չգալով էնտեղից, առաջ կրերի սաստիկ փորացաւութիւն և յետոյ մահ։ Ո՛վ մեզ կտրվացնի թէ որո՞նք են ամենից

շուտ մարսվող կերակուրները, որ խիստ հարկաւոր է իմանալ հիւանդին. հինքի նրանց ստամոքսը շատ թոյլ է ու չկարող դժար մարսվող կերակուրները մարսել ու հիւանդութիւնը աւելի երկարանումէ ու տանջող տառապանքների հասցնում նաչախին։ Պրեթէ ոչ որ մեզանից, ամմա գիտութիւնը մեզ հասկացնումէ որ հեշտ մարսվող ու ջանին մնունդ տվող կերակուրները են թուշունների ու վառիկների միսը. և թէ նաչախը էդ կերակրների թիքէքը շատ լաւ պիտի ծամի որ նրանք աւելի շուտ մարսվեն ու հիւանդը շուտ վեր կենայ իր վշտերի ու ցաւերի մահճից, կողէնքից։ Իսկ ուսերէն լեզու հիմնաւոր կերպով իմանալով, մենք գեղըցիներս չենք թողնի որ տամք, տաանուհինգ տարի քրտինքով դատած բաղը, տունը, կալը անիրաւ մարդիք մեր ձեռքից խլեն և

կամ շատ անխիղճ աղվակատներ մեր
դատաստանական գործերը վերցնեն ու
դուրս բերվելի ստացուածի մեծ կէսը
իրանց համար վերցնեն, փողն էլ էս
գլխից ջէբը դնեն: Ուրեմն, տեսնումէք
որ ուսումը չոր՝ մեռած ու անկենդան
բան չի, ինչպէս որ շատ դարտակ մար-
դիք մեզ մինչև հիմա հասկացրել են ու
մեր խելքը տուպրակ հաւաքելով, մեզ
բոլորովին յիմարացրել... Ուսումը կեանք
է, ուսումը ղվաթ է, որ միշտ ու ա-
մէն տեղ հընկեր է դառնում, միշտ և
ամէն տեղ օգնումէ, ճանփէք է մեզ
նշանց տալիս ցաւից ազաւովելու, մեր
կեանքը ապահովեցնելու, և մեզ ներքին
կերպով ուրախացնումէ ու միշտ մխի-
թարում մեր գոյութեան մէջ: Ահա էդ
տեսակ ուսում եմ հաստատ կերպով
մտքումս վճռած տալու ձեր որդկերանց,
Շուլաւրա հասարակութիւն! Չեղանից

է կախված, ուրեմն, ձեր որդկերանց
ապագայ քամբադղութիւնը կամ բաղ-
դաւորութիւնը, նրանց լաւ և կամ եր-
ջանիկ ու բաղդաւոր կեանքը ապագա-
յում: Իմ ուսումնարանը կընդունի իր
մէջ ամէն դասակարգի ու ամէն ազգի
որդիք. որովհետև, մենք բոլորս էլ —
թուրք, ռուս, հայեր, ջնուդներ, վրա-
ցիք, — բոլորս էլ հընկերներ ենք, որ
պէտք է հընկերական կեանքի մէջ ման
կեանք՝ փնտուենք մեր ուրախութիւնը:
Հարուստ մարդիք ու միջնակարգ մար-
դիք պիտի իրանց կարողութիւնն ու գեօրա-
վարձատրեն ուսումնարանի կենդանու-
րար ու կենսաառու աշխատանքը: Իսկ
կան մեր մէջ էնպիսի քեասիբ գեղըցի-
ներ, որոնք ունեն շնորհալի որդիք,
սրտով ցանկանում են իրանց որդոցն էլ
ուսում տալ, ամմա, մէջքերնին կոտր-
ված են ու ուժերնին չեն պատում հաս-

նել ուղեցած ցանկալի նպատակին: Եղտեսակ խեղճերի որդկերանց իմ ուսումնարանը, խեղճութեան ստուգութիւնը ուրիշներին հարցնելով իմանալուց յետ, անհախ ընդունելու է իր մէջ, անհախ կարդացնելու, անհախ տալու նրանց կարդալու գիրքը, թուղթը, թանաքը, գրիչը ու միւս ուսումնական հարկաւորութիւնները: Թող նա էլ, որ ինքը որդիք չունի, չնախանձուի նրանց վրա, ովքեր որդիք ունեն, էլի ուսումնարանի լան ուղի. չիւնքի, ուսումնարանն էնպէս բան ա, որ էսօր նրա մէջ նրանք օգուտ կ'քաղեն, ովքեր որդիք ունեն. էգուց նրանց որդիքը դուրս կ'գան ընտեղից ու կ'մտնեն միւսների որդիքը, որոնք առաջ որդիք չունէին:

Մտներիցս գցենք մեր մասնաւոր անբաւականութիւնները, մեր մասնաւոր շահերը ու սերտ սրտով միանանք

ընդհանուրի (բոլորի) շահը առաջ տանելու աննախանձ կերպով: Մի սիրուն օր, երբ ձեր որդկերանց աչքերն էլ, իմ աչքերի պէս, կ'բացվեն ու կ'տեսնին քեասիւր գեղըցիների լուռ ու թաքուն քեասիւրութիւնն ու ցաւերը, — էն վախտը նրանք էլ կ'ցաւեն քեասիւր մարդկութեան վրա, նրանք էլ կ'աշխատեն կարելիութեան չափ չափաւորել քեասիւր գեղըցիների խղճալի վիճակը ու նրանք էլ կ'սկսեն ինձ պէս ասել.

«Քեասիւր գեղըցի, մինչ երբ դու պիտի»

«Լինես ճշված անիրաւ բուրժուից?»

«Մինչ երբ խաբող սլուկների»

«Քերանք պիտի ծծեն քո սուրբ արիւնից?»

«Նկատողական ուսման անմահ ճշմարտութիւններ»

«Բացել են արդէն մեր աչքերը փակված»

«Տեսնումենք սիրուն սիրուն զուարճութիւններ»

«Միայն, աւանդ, բուրժուի համար պահված!»

«Քու սեցած ձեռները, քեասիւր գեղըցի,»

«Բզարումեն սաղ տարին բահի ու թիի տակ.»

«Ու քրտինքի կաթիլները քու սեցած ճակատից»

«Հոսումեն շատ անգամ, ինչպէս արծաթի առուակ:»

«Եւ ի՛նչ, սիրելիս... էլի շորերը վրայիդ»

«Միշտ ծակծակոտ ու քրքրված,»

«Ու ամօթանքը օղլուշաղիդ,»

Ո՛հ, նման լանթերով պատուած:»

Իսկ բուրժուան անիրաւ»

«Իռքանում նստելով կամ դադարի ման գալով»

«Ապրում է կուշտ և ամենալաւ,»

«Խեղճ, քո թիի ու բահի հաշվով!...»

ՏԵՏՐԱԿԻ ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՕՍՔԵՐԻ ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆ

(ԱՅԲԲԵՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳՈՎ):

Աղասիութենով — կեղծաւորութենով.

Աղբ — թրեք.

Աղջան — (աղ և ց ան ել խօսքերից) բանջար՝ կանաչեղէն:

Ամէն թահր — ամէն տեսակ:

Ամնա — բայց, սակայն:

Անջաղ — հագիւ:

Արիւսեր — ջրանցքեր:

Աքինչութիւն — հողագործութիւն:

Բազէք — աբասիններ՝ 20 կոպէկանոցներ:

Բալամ — ընկեր, անձն:

Բաղաքաղ — այգեկութք:

Բաղ — այգի:

Բուրժուա — կրտող՝ անխղճմտանք կերպով ծծող՝ հարստանող (որ և է անարդար միջոցով՝ պարսպմունքով): Եդ մեքով՝ անարդար կերպով ծծող միջոցը կամ պարսպմունքն էլ ասվում է բուրժուա կանոթիւն:

Բօստան — բանջարանոց, բաղայ.

Գէշ — զազանաբարոյ, կառաղի, խառնակող՝ անսկիտան:

Դաւի՛ դառաբայ — կռիւ՛ դալմադալ:
 Դամարներ — արեւնաւոր ամաններ, երակներ:
 Դրիւտ — ուղիղ, ճշմարիտ:
 Եա — կամ:
 Եշելով — նայելով, մտիկ տալով:
 Ելլիդ — հասարակութիւն, ժողովուրդ:
 Ընչկիւ էդ վախոր — մինչև էդ ժամանակ:
 Ընտելի — այնտեղի:
 Թազա — նոր:
 Թալակ — որոգայթ, խորամանկութիւն:
 Թալակ սարել — չար հնարքներ գտնել:
 Թալանողներ — յափշտակողներ, աւարառուներ:
 Թալանչութիւն — աւարառութիւն, յափշտակութիւն:
 Թակել — ծեծել, հասցնել ֆիզիքական հարուածներ:
 Թահր — տեսակ:
 Թորոն — թոնդիր՝ հնոց՝ փուռը որտեղ թխումեն հաց:
 Ժաժ եկա — վարվեցի:
 Լազաթին — ախորժութենով, համով:
 Լաշ — դիակ՝ անշնչացած մարմին:
 Լաք — մարդ:
 Լուծ եղը — զոյգ՝ ջուղդ եզների:
 Խարջ — ծախս. նշանակումէ նոյնպէս՝ հարկ:
 Խէր — օգուտ, շահ, վաստակ:
 Կաղնել — կանգնել:
 Կեալը — գալուստը:
 Կեանքեատ — գանգատ՝ բողոք:

Կուսնայ — խոհանոց, կերակուր եփելու տեղ:
 Հայվան — արջառ: յայտնի էր, որ ինչ որ — ցաս ցաս
 Հէրու — անցած տարի:
 Հմի — հիմա, այժմ:
 Հու — խօս, իմացիր որ:
 Ղայդէն — եղանակ՝ ձև, գործողութեան:
 Ղոնաղ անել — հրահրել:
 Ղոնաղ — քաջարի:
 Ղուզի — դառ, սիրելի, ցանկալի, որդեակ:
 Ղուրբան — զոհ՝ մատաղ:
 Մաղանդա — որոշ ընդհանուր գնահատութիւն:
 Մեհախօսութիւն — երգ՝ խօսակցութիւն իր հետ կամ
 անխօս արարածների հետ:
 Մթամ թէ — իբր թէ:
 Նաչախ — հիւանդ, տկար:
 Շահի — ի կուէկանոց:
 Շիրա — նոր դինի, մաշար:
 Ուստայութիւն — հմտութենով:
 Չիւնքի — որովհետեւ:
 Չուտ — շուտ:
 Պուճուր — փոքր:
 Պօլել — տախտակամածել:
 Ջան — մարմին:
 Ռաշիդ — անեկիւղ, քաջ:
 Ռիսխ — սնունդ (օրական):
 Խղ տարին բիւթիւն — ողջ տարին անդնդհատ:

Սաղ սաղ — ողջ-ողջ, կենդանի:
 Սաւայի — բացի:
 Սհաթ — ժամացոյց:
 Վաղա — ժամանակամիջոց:
 Վախտերքին — ժամանակներում:
 Վեր քցել — ցածացնել:
 Տիւ-(ձայնարկութիւն՝ պիտի հնչել ինչպէս Փրանսի-
 ա կան իւ կամ ու. ТЮ)—խրախուսող ձայն կալ-կա-
 սող եղների համար:
 Ցէթ — մէջ, չեռ:
 Փայ — բաժին, մասն:
 Փայ անել — բաժանել:
 Փէյնել — աղբացնել:
 Փթիրներ—կեղտոտութիւն, անպէտք՝ յիմար բաներ:
 Փխրացնել — փափկացնել:
 Քաշովի—բրնձէ փլաւ, առանց քամելու:
 Քարթու — կոշտացած (հնացած հաց)
 Քեասիբ — աղքատ, չքաւոր, խեղճ:
 Քելէս — հոգու հաց:
 Քէթխուղա — իշխան:
 Քոլ — անտառ:
 Օխնեց — օրհնեց:
 Օղլուշաղ — ընտանիք՝ գերդաստան:
 Օջազ — վառարան՝ կրակիտղ:

h.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0585313

